

Irena Prawdzic

*Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa*

irena.prawdzic@ispan.waw.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7330-7335>

Dwujęzyczność polsko-niemiecka w powiecie pilskim, czarnkowsko-trzcianeckim i złotowskim: zarządzanie językiem w trzech pokoleniach na podstawie reprezentatywnych biografii językowych¹

Kontekst geohistoryczny

Miejscowości, w których mówcy urodzili się i mieszkają do dziś – Piła (Schneidemühl), Złotów (Flatow) oraz jedna z podpilskich wsi² – leżą obecnie w Rzeczypospolitej Polskiej w województwie wielkopolskim. Region ten należał przed rokiem 1945 do niemieckiej Prowincji Pomorza (Provinz Pommern)³ (Porada, 2015), a po przesunięciu granic znalazł się w obrębie Polskiej Republiki Ludowej (PRL).

¹ Artykuł powstał w ramach projektu badawczego pt. „Pokoleniowe zróżnicowanie języka: zmiany morfosyntaktyczne wywołane przez polsko-niemiecki kontakt językowy w mowie osób dwujęzycznych” sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, nr projektu 2016/23/G/HS2/04369, afiliowanego w Instytucie Sławistyki Polskiej Akademii Nauk.

² Nie podaję nazwy, aby zapewnić mówczynie anonimowość.

³ W latach 1922–1938 ziemie te znajdowały się w Marchii Granicznej Poznańsko-Zachodniopruskiej (Provinz Grenzmark Posen-Westpreußen), która w latach 1938–1945 stała się częścią Prowincji Pomorza (Provinz Pommern) (Porada, 2015).

Przed II wojną światową były to tereny przygraniczne z Polską, zamieszkałe przez spolaryzowaną ludność obu narodowości. Konflikty na tle narodowościowym dotyczyły szczególnie powiatu złotowskiego (Kreis Flatow) z siedzibą w Złotowie (Flatow), w którym prężnie działał ks. dr Bolesław Domański (por. Osmańczyk, 1989), założyciel V oddziału Związku Polaków w Niemczech, walczący o przywrócenie tym terenom polskości zgodnie z koncepcją ustalenia granic państwowych sprzed I rozbioru (Eberhardt, 2015, s. 10).

PRL w swym założeniu miał być państwem monoetnicznym (Czerwonka, 2011, s. 257). Po wysiedleniu 3,2 mln Niemców oraz emigracji 1,1 mln ludzi do Niemiec do 1989 roku (Browarek, 2002, s. 193), według spisu ludności w 2011 roku, w województwie wielkopolskim niemiecką narodowość zadeklarowało 3191 osób (ze 144 236 ogółem) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, b.d.).

Polska powojenna jako państwo totalitarne (Kofman, 2012, ss. 45–55) mocno ingerowała w życie swoich obywateli. Ścisłej regulacji podlegała także sytuacja językowa. W 1947 roku Ministerstwo Ziem Odzyskanych skierowało poufny okólnik do wszystkich wojewodów na obszarze Ziem Odzyskanych. Zgodnie z zaleceniami miało „zwalczać język niemiecki, usuwać napisy w języku niemieckim oraz spolszczać imiona i nazwiska” (Browarek, 2012, s. 161). W praktyce, oprócz zamalowywania i zdrapywania napisów niemieckich ze ścian oraz z przedmiotów codziennego użytku, zachęcano do działań oddolnych, wymierzonych w ludzi i polegających na: „1) reagowaniu na posługiwanie się językiem niemieckim, 2) zatrzymaniu do wyjaśnienia osób posługujących się językiem niemieckim, 3) odstawianiu Niemców do najbliższego punktu zbiorczego dla wysiedlonych” (Kacprzak, 2008, s. 46).

Po przełomie w 1989 roku państwo polskie uznało mniejszość niemiecką zamieszkałą w jego granicach, a opresja językowa formalnie została zlikwidowana. Uwzględniając trzy generacje, urodzone w latach 20., 30. i 50. ubiegłego wieku, doliczymy się trzech cezur czasowych przerywających ciągłość dziejów i ustalonego trybu życia: 1) Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku i wyznaczenie nowych granic; 2) Przesunięcie granic dalej na zachód po 1945 roku i zmiana składu narodowościowego na dołączonych do Polski terenach; 3) Zmiana ustroju z totalitarnego na demokratyczny w 1989 roku. Wszystkie te wydarzenia stanowiły wstrząs dla rodzin informatorów i należy je uwzględnić podczas analizy zarządzania językiem.

Materiał i metody badawcze

W ramach grantu „Pokoleniowe zróżnicowanie języka: zmiany morfosyntaktyczne wywołane przez polsko-niemiecki kontakt językowy w mowie osób dwujęzycznych” dziesięcioosobowy zespół przeprowadził wywiady ze 124 osobami dwujęzycznymi z obu krajów i w obu językach, po polsku i po niemiecku. W Pile, w powiecie pilskim

i czarnkowsko-trzcianeckim byłam razem z Anną Zielińską dwukrotnie – w latach 2018 i 2019, a w Złotowie i powiecie złotowskim – w 2019 roku. Rozmawiałam z 6 mówcami i 8 mówczyniami. W sumie nagrałam w tym rejonie 23,5 godziny, zadając część z 80 przygotowanych wcześniej pytań. Należy zaznaczyć, że wywiad nie miał charakteru ankiety i odznaczał się elastyczną strukturą, dostosowaną do wiedzy i sytuacji konkretnych rozmówców. Interesowały nas codzienność, dzieciństwo, historia rodziny, akwizycja języka itp. Do analizy wybrałam trzy wywiady reprezentatywne dla trzech pokoleń. Oprócz czynnika geograficznego kryterium wyboru stanowił rok urodzenia mówców: lata 20., 30. i 50. XX wieku.

Kontakt z mówcami uzyskaliśmy dzięki pomocy i otwartości Niemieckiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego (NTSK) w Pile oraz w Złotowie. Rozmówców wybierałyśmy, kierując się ich dwujęzycznością, a nie deklarowaną tożsamością narodową, która, jak zauważa Antonina Kłoskowska, szczególnie w sytuacji etnicznego pogranicza jest zjawiskiem złożonym, ponieważ jednostka może włączyć się w dwie lub więcej wspólnot i kultur narodowych (Kłoskowska, 1997, s. 77). Mirosław Sobeci jest zdania, że każdy człowiek „postrzega siebie jako członka wielu zbiorowości”, w tym: euroglobalnej, narodowej, regionalnej i religijnej. Ustalając relacje między tymi wymiarami, Sobeci utworzył 15 teoretycznych typów profili, wśród których na pograniczach typowy jest profil z wycofaną sferą narodową. Charakteryzuje się on „brakiem samookreślenia na skalach Polak lub członek innej zbiorowości narodowej” (Sobeci, 2018, ss. 85–103). Jedna z naszych rozmówczyń wyjaśniła to następująco:

(1) IJ: *Nie mam niemieckiego obywatelstwa, po co? Jedno, polskie obywatelstwo mi wystarczy. Mieszkam przecież w Polsce, nie? I nikt nie umiał mi powiedzieć ani Polacy, ani Niemcy. Kiedy byłam w Niemczech u mamy w odwiedzinach, jakiej ja jestem #⁴ narodowości, polskiej czy niemieckiej? Nikt nie umiał mi tego powiedzieć, bo ja jestem miesz* i dlatego mówię, teraz jest dobrze, że mamy # Zjednoczoną Europę, więc teraz jestem Europejką⁵ [wszystkie wypowiedzi tłum. IP].*

Wypowiedzi autobiograficzne o tematyce językowej⁶ pozwoliły z jednej strony na zebranie przekazanych danych i rekonstrukcję biografii językowych mówców, a ich luźna forma – na analizę mowy w warunkach możliwie najbardziej naturalnych.

⁴ Znak specjalny # stosowany w transkrypcji oznacza wahanie, * stoi przy wyrazach urwanych. Urwane wyrazy stanowią wyzwanie dla tłumacza i nie zawsze znalazłam właściwy sposób odnotowania ich w tłumaczeniach. Liczba gwiazdek może się zatem różnić w tłumaczeniu i wypowiedzi oryginalnej.

⁵ W przypisach podaję oryginalną wypowiedź: IJ: *Ich hab nicht diesen ich hab nicht die deutsch An* St* Staatsangehörigkeit wozu ? Eine reicht mir polnische Staatsagehörigkeit. Ich wohne doch in ich wohne doch im im im Polen nicht und keiner konnte mi* mich erklären auch nicht die Polen auch nicht die Deutschen, wenn ich war in Deutschland da zu Besuch bei Mama, was für eine # Volksangehörigkeit bin ich jakiej narodowości polskiej czy niemieckiej? Konnte mir nicht sagen keiner nicht, weil ich bin misch* und darum sage ich jetzt ist gut, dass wir haben # Zjednoczoną Europę also ich bin jetzt Europäerin.*

⁶ Katarzyna Meng posługuje się terminem *sprachbiographische Äußerungen* (Meng, 2004, s. 98).

Przez biografię językową rozumiem za Anną Zielińską naukowo usystematyzowaną „historię przyswajania i używania języków w ciągu całego życia człowieka, uwzględniającą po kolei fazy jego życia (dzieciństwo, młodość, wiek dojrzały, starość) oraz wydarzenia, które wpłynęły na zmianę języka w rodzinie” (Zielińska, 2013, s. 68, por. też. Zielińska, 2019, s. 85). Sporządzone biografie opierają się na tabelarycznym wzorcu zaproponowanym przez Katarzynę Meng (Meng, 2004, ss. 97–117), rozszerzonym o opis rodziny i używania języków w jej obrębie oraz o liczne i obszerne cytaty uszeregowane w rejestrach dotyczących religii, powodów pozostania w Polsce po przesunięciu granic, nastawienia do języka, polityki językowej oraz innych tematów obecnych w rozmowie. W takiej formie biografie stanowią podstawę do dalszych wielokierunkowych poszukiwań. W tym artykule pokażę, jak językami zarządzają trzy osoby bilingwalne, należące do trzech różnych generacji, reprezentujące ten sam region.

Teoria zarządzania językami (*language management*) wyewoluowała z naukowej refleksji nad polityką i planowaniem języka (*language policy and planning*) podjętej w latach 60. i 70. ubiegłego wieku (Nekvapil & Sherman, 2015, s. 3). Jiří V. Neustupný twierdzi, że zarządzanie językiem można rozumieć jako zachowania wobec języka (Neustupný, 1978), czyli wszelką ludzką aktywność dotyczącą jego produkcji i recepcji (Nekula, w druku). Bernard Spolsky zawęży to pojęcie do eksplcytnych i obserwowalnych wysiłków jednostki lub grupy pozycjonującej się na stanowisku autorytetu wobec innych i modyfikującej ich praktyki językowe oraz przekonania (Spolsky, 2009, s. 4). Metaforycznie określa się zarządzanie językiem przez aktorów mających autorytet lub władzę, nadając mu kierunek „top-down”. Aktorzy pozbawieni tych atrybutów zarządzają językiem w kierunku „bottom-up” (Nekvapil & Sherman, 2015, s. 2).

Posługując się terminami zaczerpniętymi z socjologii, zarządzanie językami może odbywać się na jednym z trzech poziomów, na które, według Jonathana H. Turnera, dzieli się rzeczywistość społeczna: mikro, mezo i makro. Na poziomie mikro Turner umiejscawia kontakty interpersonalne. Na poziomie mezo – jednostki korporacyjne (*corporate units*) dążące do realizacji jasno lub niejasno zdefiniowanych celów i wprowadzające podział pracy, aby je osiągnąć, oraz – jednostki kategoryczne (*categoric units*) różnicujące ludzi na podstawie parametrów dystynktywnych. Na poziomie makro znajdują się domeny instytucjonalne (*institutional domains*), systemy stratyfikacji (*stratification systems*), społeczeństwa (*societies*) oraz systemy międzypoleczne (*intersocietal systems*) (Turner, 2012, s. 13). W przedłożonym artykule przedstawię zarządzanie językami przez mówców na poziomie mikro.

Kluczem do zrozumienia zachowań językowych są ideologie językowe, czyli „any sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use” (Silverstein, 1979, s. 193) lub, według Walta Wolframa, „powszechnie uznany system przekonań o tym, czym język

jest, oraz czym powinien być” (cyt. za: Chromik, 2014, s. 69). Przyjęto mówić o nich w liczbie mnogiej, dlatego że w każdym społeczeństwie istnieje wiele grup, które różnią się przekonaniami, co nie przeszkadza jednostce należeć do kilku z nich naraz oraz „przyznawać rację wielu różnym, czasami sprzecznym ze sobą ideologiom językowym” (Chromik, 2014, ss. 71–72).

W warstwie językowej ideologii można rozpoznać po zabiegu generalizowania. W języku niemieckim służą temu bezosobowość, kwantyfikatory i kategoryzowanie etniczne oraz czas teraźniejszy użyty w funkcji gnomicznej (Nekula, w druku).

Elementy biografii językowych trojga mówców z powiatów pilskiego, czarnkowsko-trzcianeckiego i złotowskiego

Najstarsza mówczyni o akronimie FM urodziła się w 1923 roku we wsi pod Piłą w rodzinie niemieckiej. FM ukończyła osiem klas niemieckiej szkoły podstawowej (aktywnie i pasywnie zna pismo gotyckie), a po 1945 roku kształciła się dalej w polskim technikum rolniczym. Dwa razy wzięła udział w kursach repolonizacyjnych⁷. W 1961 roku mówczyni wyszła za mąż za Niemca, z którym ma dwóch synów. Starszy wyemigrował do Niemiec w latach 80., a młodszy mieszka w pobliżu i ma stały kontakt z matką. Rodzice interlokutorki mówili w dialekcie dolnoniemieckim (Plattdeutsch), który ona sama rozumie, ale którym już się nie posługuje. Pierwszym i wciąż dominującym językiem mówczyni jest język niemiecki. Jednym z elementów jej tożsamości kolektywnej jest niemiecka tożsamość narodowa wyrażana wprost w wywiadzie.

IJ urodziła się 14 lat po FM, w roku 1937 w Pile (Schneidemühl). Ukończyła niepełne dwie klasy niemieckiej szkoły podstawowej. Dalej kształciła się w Polsce. Pracę podjęła w wieku 16 lat, a w wieku 30 lat zdała egzamin dojrzałości. Ojciec był Polakiem mówiącym w obu językach, a matka – jednojęzyczną Niemką. Małżeństwo jako bezpaństwowcy żyło w Niemczech. W 1940 roku ojcu IJ przyznano obywatelstwo niemieckie. Ze względu na wykonywany zawód kolejarza nie powołano go jednak do wojska. W 1958 roku informatorka wyszła za mąż za dwujęzycznego mężczyznę (warunek znajomości niemieckiego był warunkiem koniecznym do zamążpójścia, stawianym przez mówczynię, która nie wyobrażała sobie wykluczenia matki z rozmów rodzinnych z powodu bariery językowej). Językiem w kontaktach z rodzicami i starszym bratem pozostał niemiecki. Polski był językiem codziennym w kontaktach z dziećmi i młodszym bratem. Z mężem informatorka rozmawiała w obu językach. Mówczyni wyraża w wywiadach tożsamość euroglobalną.

⁷ Były to dobrowolne i bezpłatne zajęcia dla dorosłych, na których ludność uczyła się historii i geografii Polski, a także pisać, czytać i mówić w języku polskim (Browarek, 2012, s. 160).

Najmłodszy mówca MN urodził się w 1954 roku w Złotowie (Flatow), 31 lat po FM i 17 lat po IJ. Jego rodzice, dziadkowie i siostra rozmawiali w domu po niemiecku. Także zaprzyjaźnione dzieci mówiły po niemiecku (niemieckojęzyczni znajomi wyjechali do Niemiec w 1973 roku). W 1957 roku do Niemiec wyemigrowali dziadkowie, ojciec i siostra. Mówca został z dwujęzyczną przybraną matką, a u ojca spędzał ferie, święta i każdy urlop rodzica. W polskiej szkole zdarzało mu się mieszać oba języki, jednak nie mamy szczegółowych danych dotyczących jego wykształcenia. Pierwszym językiem mówcy jest niemiecki. Obecnie językiem rodzinnym informatora jest język polski.

Ideologie językowe wyrażane w wywiadach

We wszystkich trzech wywiadach informatorzy wyrażają jedną ponadpaństwową ideologię językową ukutą w XVIII wieku: jeden język powinien łączyć jeden naród zamieszkujący jedno państwo (Chromik, 2019, ss. 158–192). W Polsce po 1945 roku pod wpływem tej ideologii powstawały przepisy, na mocy których zwalczano język niemiecki (por. powyżej). Przełom 1989 roku uniemożliwił działania przeciwko językowi niemieckiemu na gruncie prawa.

W wywiadzie z najstarszą rozmówczynią (FM) uwidoczniła się jeszcze jedna ideologia, którą interlokutorka przyswoiła sobie przed 1945 rokiem: poprawnym językiem jest wyłącznie jego standardowa odmiana (Chromik, 2019, ss. 158–192).

Mówczyni FM jest dumna ze znajomości niemieckiego. W pierwszym, kilkuminutowym wywiadzie powiedziała, że jej rodzice mówili dialektem dolnoniemieckim. Zapytana o to podczas drugiego wywiadu, najpierw zaprzecza i twierdzi, że posługiwali się standardową odmianą niemieckiego. Po powtórnym pytaniu przyznaje, że posługiwali się obiema odmianami – dialektalną i standardową. Wyjaśnia, że przed 1945 rokiem w niemieckiej szkole podstawowej nauczyciel kładł nacisk na posługiwanie się odmianą standardową (2). Deprecjacja dialektu w dyskursie szkolnym została przez informatorkę zaakceptowana i zinternalizowana do tego stopnia, że niechętnie potwierdza funkcjonowanie dialektu w rodzinie. Podkreśla za to osobisty sukces wyparcia dolnoniemieckiego na rzecz wymaganej odmiany (3):

(2) IP⁸: [...] *pani rodzice mówili w dialekcie dolnoniemieckim.*

FM: *Moi rodzice mówili standardowym niemieckim.*

IP: *Standardowym niemieckim i dialektem?*

FM: *Tak, również dialektem. To było tak, że nauczyciel [...] chciał, żebyśmy poprawnie mówili po niemiecku [...], żebyśmy nie mówili w dolnoniemieckim⁹.*

⁸ Akronimy na początku wypowiedzi oznaczają nadawcę. FM, IJ, MN – osoby bilingwalne, które udzieliły nam wywiadu, AZ – Anna Zielińska, IP – Irena Prawdzic.

⁹ IP: [...] *dass Ihre Eltern Plattdeutsch gesprochen haben.*

(3) FM: *No no nie umiem już za wiele powiedzieć. Wszystko dobrze rozumiem, ale mówić _¹⁰ Bo jako dzieci mieliśmy nie mówić i słuchaliśmy się i nauczyliśmy się naprawdę dobrze mówić po niemiecku nie?*¹¹

Po 1945 roku, wskutek wymiany ludności we wsi, z dotychczasowych mieszkańców pozostała jedynie FM wraz z rodzicami. Polscy napływowi osadnicy postrzegali ją przede wszystkim przez pryzmat przynależności narodowej, przy czym była to przynależność do wrogiego narodu, z którym niedawno toczono wojnę. Pod wpływem polityki językowej PRL (por. powyżej) na mówczynię oraz jej dzieci polskojęzyczne środowisko lokalne nałożyło stygmę z powodu narodowości i posługiwania się językiem niemieckim. W (4) ujawnia się ideologia mówienia jednym językiem (tu: polskim) w jednym państwie, której podporządkowania się wymagano od FM:

(4) AZ: *A było dużo takich osób, które zostały?*

FM: *Tylko ja. I to jest najgorsze. Nikt tu nie został, ale ci _ ci, którzy przyszedli tu ze Wschodu, ci rozumieli, że ja nie mówię po polsku [...] i byli dla nas mili, trzeba przyznać [...] Oczywiście tak wychowali swoje dzieci, że _ [przeżywały mnie – IP] Niemka Niemka Niemka Niemka Niemka no i tego doświadczyły też moje dzieci*¹².

Zgodnie z poruszoną ideologią po 1945 roku organizowano kursy repolonizacyjne dla autochtonów¹³, w których informatorka wzięła udział, nie oceniając ich jednak jako skuteczne:

(5) FM: *Tak, a później w zimie jeździłam dwa razy w tygodniu do miasta na dwie godziny lekcji niemieckiego # polskiego. Był taki kurs, specjalnie dla autochtonów, kurs dwa razy w tygodniu specjalnie dla Niemców. [...] co ja tam rozumiałam, z kim ja tu rozmawiałam. Tu powiedział „proszę”, tamtędy wyszło „proszę” znowu uciekło, znowu nie wiedziałam. Potem „dziękuję”, no „dunk”, „dziękuję”. Usłyszałam słowo i co to znaczyło? „Dziękuję” czy „dzień dobry”? No i tak musiałam się na początku uczyć, ale to było tylko zimą, a cztery godziny tygodniowo to tyle, co nic*¹⁴.

FM: *Meine Eltern haben Deutsch gesprochen.*

IP: *Deutsch gesprochen und Plattdeutsch?*

FM: *ja auch Plattdeutsch das war so der Lehrer [...] wollte, dass wir richtig Deutsch sprechen damit wir nicht das Platte sprechen.*

¹⁰ Znak specjalny _ stosowany w transkrypcji oznacza pauzę.

¹¹ FM: *No no ich kann nicht mehr so viel sprechen. Verstehen tue ich alles sehr gut aber sprechen _ Da weil wir nicht das als Kinder gesp* sp* sprechen sollten und das haben wir dann auch das und wir haben wirklich gut Deutsch gelernt nicht?*

¹² AZ: *Und gab es viele solche Leute die hier geblieben sind?*

FM: *Ich alleine. Und das ist das Schlimmste. Kein Mensch, aber die diejenigen _ diejenigen, die hierhin die vom Osten gekommen sind, die haben verstanden, dass ich nicht Polnisch konnte [...] und waren auch nett zu zu uns muss man sagen [...] Natürlich haben sie auch ihre Kinder so aufgezogen _ dass sie Niemka Niemka Niemka Niemka Niemka no und so ging es auch meinen Kindern.*

¹³ Autochtonami nazywano ludność rodzimą zamieszkałą na terenach przyłączonych do Polski po 1945 roku, którą władze PRL uznały za ludność polską (Browarek, 2012, s. 147).

¹⁴ FM: *Ja und nachdem bin ich denn zweimal in der Woche im Winter zur Stadt gefahren und zwei*

Współcześnie (po przełomie 1989 roku) język niemiecki bez przeszkód pojawia się w sferze publicznej. Do Piły w 2019 roku przyjechał wschodniopruski teatr Dittchenbühne, który wystąpił w lokalnym Młodzieżowym Domu Kultury „ISKRA”. W roli widza w spektaklu uczestniczyli wszyscy trzej mówców: FM, IJ i MN. Przedstawienie było jednym z tematów wywiadu z FM.

Na widowni, oprócz członków NTSK w Pile i w Złotowie, zasiedli pilscy uczniowie jednej ze szkół średnich. Sama sztuka *Der Schimmelreiter* powstała w oparciu o dzieło pod tymże tytułem, autorstwa Teodora Storma¹⁵. Wybitnie uzdolniony parobek Hauke otrzymuje posesję u możnego zwierzchnika związku budowy wału przeciwpowodziowego. Po śmierci pracodawcy poślubia jego córkę Elke, dzięki czemu bogaci się i wdraża własne konstruktorskie pomysły. Zdecydowanie przeciwstawia się dawnym metodom i przesądom, uniemożliwiając złożenie ofiary chroniącej przed ewentualną powodzią w postaci zakopanego żywcem psa. Zarówno ślub, jak i postawa głównego bohatera przysparzają mu wielu wrogów. Z żoną łączy go głębokie, wielokrotnie poddawane próbie uczucie. Ostatecznie Hauke zapada na zdrowiu i nie dopilnowuje naprawy uszkodzonego wału. W powodzi giną jego żona i córka. Zrozpaczony dosiada siwka i wjeżdża na wał, składając życie w ofierze, aby ocalić innych.

FM interpretuje spektakl z perspektywy własnego doświadczenia życiowego. Wychodząc od sztuki, porównuje fale powodziowe, czyli odpływ ludności niemieckiej i napływ ludności polskiej po II wojnie światowej, do biblijnego potopu, a utrzymanie niemieckości swojej rodziny do samotnego ocalenia arki Noego. Mówi też o *deutsche Treue* [niemieckiej wierności – IP], którą rozumie jako wierność kulturze niemieckiej. Dodatkowo kulturę niemiecką FM ceni wyżej od polskiej, co wyraża w kategoryzowaniu i stereotypowaniu Polaków i Niemców, przypisując pierwszym negatywne, a drugim pozytywne cechy (jak w (6) na przykładzie konkretnej antynomii spóźniałstwo-punktualność):

(6) FM: *Ja nie wiem, polskość od niemieckości kompletnie się różni. Punktualność jest zbyteczna, na czas, czy nie – i tak będzie gotowe, nie? No no takich rzeczy jest dużo, dużo, naprawdę*¹⁶.

W kolejnym pokoleniu, urodzonym w latach 30. XX wieku, nadal funkcjonuje ideologia mówienia jednym językiem w jednym państwie. Pod jej wpływem wymaga

Stunden Deutsch # Polnisch gelernt. Da war ein Kursus extra für für Autochton für die Deutschen aber extra ein Kursus zweimal in der Woche. [...] was habe ich verstanden. Mit wem habe ich gesprochen. Hier hat er jesacht „bitte“ da ist weg „proszę“ da war es wieder weg, wusste ich nicht mehr. Dann „dziękuję“ no danke schön „dunk“ „dziękuję“. Da habe ich jehört, ist das jetzt „danke schön“ oder ist das „guten Tach“ no und so so habe ich müssen anfangen zu lernen aber das war bloß im Winter und vier Stunden in der Woche das war so viel wie gar nicht.

¹⁵ Sztukę napisał Raimar Neufeldt, przewodniczący Forum Baltikum – Dittchenbühne.

¹⁶ FM: *Ich weiß nicht. Das Deutsche Polnische das ist anders. Pünktlichkeit ist eine Zier man wird doch fertig ohne ihr nicht? No no und viele und viele solche Sachen sind wirklich.*

się spolszczenia imion i nazwisk. Spolszczeniu imienia skutecznie przeciwstawia się IJ (7). W (8) uwidacznia się ideologia polskiej jednojęzyczności (*tu nie mówi się po niemiecku*). Generalizowania dokonano za pomocą strony biernej w języku niemieckim odpowiadającej w polskim tłumaczeniu nieokreślonemu zaimkowi *się*, zaimka osobowego *sie* (*oni*), podmiotu i orzeczenia w l. mn. lub osadzenia w roli podmiotu zaimka nieokreślonego *jemand* (*ktoś*), a w języku polskim – za pomocą zaprzeczonej formy czasownika niewłaściwego *być* w 3. os. l. poj. czasu teraźniejszego (*nie ma*) (Nagórko, 2012, ss. 286–287):

(7) AZ: *A właśnie a nie zmieniali wam imion tutaj?*

IJ: *Nie to znaczy ja nie dałam zmienić.*

(8) IJ: [...] *kiedy spotykałam znajomą m* mamy i widziałam, że prawie nie mówi po polsku, że łamanym językiem mówi, to mówiłam do niej po niemiecku i nic sobie z tego nie robiłam, kiedy oni mnie także czasem, kiedy oni mówili tu się nie mówi po polsku [po niemiecku – IP] nie? [...] Ci, co tu przyszli, przyszli z zewnątrz, nie? A ja byłam w swoim mieście, tak. Jeśli oni mówili, jak ja mam mówić nie? A te* teraz kiedy idę, rozmawiamy normalnie po niemiecku na ulicy, ale teraz nie ma żadnych uwag i nie spotkałam jeszcze, żeby ktoś tu nie mówi się po niemiecku albo coś takiego, to nie¹⁷.*

Najmłodszy mówca MN zamieszkały w dawnej siedzibie Związku Polaków w Niemczech oddaje w swojej ocenie sytuacji języka niemieckiego w regionie w (9) tzw. klimat psychologiczny (Godzic, 2004, s. 142), którego konstytuującym składnikiem jest poczucie zagrożenia utrzymujące się współcześnie mimo zmiany polityki językowej po 1989 roku. Strach przed mówieniem po niemiecku i zaprzestanie mówienia po niemiecku przez znane mu osoby są rezultatem działania ideologii mówienia jednym językiem w danym państwie:

(9) IP: *Czy dużo było rodzin mówiących po niemiecku? [...]*

MN: *Tak, było ich dużo, [...] ale [...] niektórzy boją się mówić po niemiecku, nie? I (1)¹⁸ było dużo takich rodzin, które znały niemiecki, a później (1) w latach 70. wyjechały do Niemiec. Niektórzy zostali, ale niewielu. **Może mówią po niemiecku, może znają niemiecki, ale nie chcą mówić¹⁹.***

¹⁷ IJ: [...] *wenn ich M* Muttis Bekannte gesprochen habe und ich merkte, dass sie kaum Polnisch da łamanym językiem mówi, denn hab ich zu ihr Deutsch gesprochen, ich hab mir gar nichts draus gemacht, wenn sie auch (mich manchmal) und wenn sie denn gesagt hier wir* hier wird nicht Polnisch gesprochen nicht [...] die was hier kamen die kamen doch alle von außerhalb nicht? Ich war doch hier auf in meinen Stadt ja. Wenn wenn sie sagen wie ich sprechen soll nicht und je* jetzt wenn ich so gehe mit diesen normal sprechen wir Deutsch auf der Straße aber jetzt ist nicht # nie ma żadnych uwag no i hab ich noch nicht getroffen, dass jemand auch hier wird nicht gesprochen o* # Deutsch oder sowas ne das nicht.*

¹⁸ Cyfra w nawiasie okrągłym oznacza liczbę niewyraźnie wypowiedzianych słów, które nie zostały rozszyfrowane podczas transkrypcji.

¹⁹ IP: *Gab es viele solche Familien die Deutsch gesprochen haben? [...]*

MN: *Ja vielen war das [...] aber [...] manche haben Angst Deutsch zu sprechen nicht und (1) war viele*

Skutkiem tych nacisków sprzed przełomu 1989 najmłodszy mówca MN nosił spolszczone nazwisko. Gdy jednak nastąpiła zmiana ideologii i pojawiły się prawne możliwości, MN symbolicznie i oficjalnie wyraził niemiecką tożsamość narodową, przywracając nazwisku oryginalną formę zapisu:

(10) MN: *I tak to było, ale później można było powrócić do właściwej pisowni.*

IP: *Chce pan wrócić?*

MN: *Już jest właściwa*²⁰.

Zarządzanie językami na poziomie mikro

Mimo iż FM wzięła udział w kursach repolonizacyjnych, ideologia mówienia jednym językiem w jednym państwie nie wpłynęła na zarządzanie językiem niemieckim przez mówczynię. Mówienie po niemiecku jest dla FM ważne do tego stopnia, że w razie braku niemieckojęzycznych rozmówców informatorka znajduje sobie zastępczych partnerów do rozmowy pod postacią zwierząt domowych:

(11) FM: *Rozmawiamy _ oni wszyscy rozmawiają po polsku, a ja codziennie rozmawiam ze swoim kotem i psem*²¹ [po niemiecku – IP].

FM wyszła za mąż za Niemca, a jej dominującym językiem rodzinnym do późnej starości był właśnie niemiecki, który mówczyni przekazała synom. Polskiego nauczyła się ze względów praktycznych (12), by móc funkcjonować w polskojęzycznym otoczeniu. Mówczyni podkreśla zarówno pragmatyczny aspekt rozmawiania po polsku wywołany potrzebą życiową (*musiałam przecież być między ludźmi, więc musieliśmy*), jak i przewagę używania języka niemieckiego w małżeństwie (*więcej po niemiecku niż po polsku; więcej po niemiecku tak tak*):

(12) AZ: *Wtedy mówiła pani już po polsku? Prawda, już pani mówiła?*

FM: *Tak, oczywiście. Wtedy już mów* już mów* już mówiłam, ale mój mąż mówił po niemiecku nie? Tak [...]*

AZ: *A dlaczego w domu rozmawiała pani z mężem po polsku?*

FM: *Rozmawialiśmy po polsku i po niemiecku.*

AZ: *Tak, tak, ale dlaczego po polsku?*

Familien was Deutsch kannten nicht? Dann nachher sind sie (1) siebzieger Jahre viele rausgefahren nicht [...] und dann ist noch geblieben, na sind noch aber das ist kaum. Vielleicht sprechen sie Deutsch aber kennen Deutsch aber wollen nicht sprechen.

²⁰ MN: *Und so war das nicht aber nachher konnte man wieder zurückkommen zu das zu dem richtigen Schreiben.*

IP: *Möchten Sie zurückkommen zu?*

MN: *Na ich habe jetzt richtig richtige.*

²¹ FM: *Wir sprechen _ oft sprechen sie alle schon Polnisch da und und ich spreche jeden Tach jeden Tach mit meiner Katze und mit'm Hund [auf Deutsch – IP].*

FM: *No tak, musiałam przecież być między ludźmi, więc musieliśmy, ale dużo rozmawialiśmy po niemiecku, nie? Dużo rozmawialiśmy po niemiecku.*

AZ: *Tak.*

FM: *Więcej po niemiecku niż po polsku.*

AZ: *A więcej po niemiecku tak.*

FM: *Więcej po niemiecku tak tak²².*

Z własnymi wnukami FM rozmawia jednak po polsku, ponieważ polskojęzyczna synowa, zgodnie z ideologią mówienia jednym językiem w jednym państwie, sprzeciwia się niemieckojęzycznemu wychowaniu dzieci:

(13) IP: *Z wnukami również rozmawia pani po niemiecku?*

FM: *Ani trochę.*

IP: *Ani trochę? Dlaczego?*

FM: *Kiedy miałam gości z Niemiec, to my byliśmy tu w pokoju, a moja synowa szła do kuchni. Niemcy nie byli dobrzy. Tego nauczyła się od swojej mamy i to, czego nauczyła się od matki, przekazuje teraz dzieciom²³.*

Także informatorka IJ nie zinternalizowała ideologii łączenia jednego języka z jednym państwem i postępowwała wbrew naciskom wywieranym na nią przez otoczenie będące pod wpływem tej ideologii. Zasady zarządzania językiem IJ można poznać, analizując w wypowiedziach kontekst występowania czasowników oznaczających mówienie w 1 os. l. poj. W (14) są to: *ich hab gesprochen/geantwortet/ausgeschimpft* [mówiłam/odpowiadałam/zwymyślałam], a także frazy wyrażające zajęcie stanowiska wobec wysuniętych oczekiwań otoczenia: *ich mach mir ich hab mir auch als Kind niemals nicht gemacht; ich hab mir gar nichts draus gemacht* [ja nic sobie nie

²² AZ: *damals sprachen Sie schon Polnisch oder nicht ? ja schon.*

FM: *Ja natürlich da kon* da kon* da konnt ich schon aber mein Mann hat ja Deutsch gesprochen nicht ja. [...]*

AZ: *Und warum haben Sie mit Ihrem Mann Polnisch gesprochen zu Hause?*

FM: *Wir haben Polnisch und Deutsch gesprochen ja ja.*

AZ: *Ja ja und warum Polnisch?*

FM: *Naja ich musste auch ein bisschen oft kommen ja mit Menschen zusammen, die dann mussten wir aber viel haben wir Deutsch gesprochen nicht? Viel haben wir Deutsch gesprochen.*

AZ: *Ja.*

FM: *Mehr Deutsch wie Polnisch nicht.*

AZ: *A mehr mehr Deutsch ja.*

FM: *Mehr Deutsch ja ja.*

²³ IP: *Sprechen die Enkelkinder auch Deutsch?*

FM: *Nicht ein Wort.*

IP: *Nicht ein Wort? Warum denn?*

FM: *Meine Schwiegertochter, wenn ich Besuch hatte von Deutschland, wir waren hier im Zimmer, dann ist sie in die Küche gegangen. Die Deutschen waren nicht gut no i ro* so hat sie von ihrer Mutter gelernt und das was sie von ihrer Mutter gelernt hat, das lernt sie auch ihre Kinder.*

robię, także jako dziecko nigdy nic sobie z tego nie robiłam; nic sobie z tego nie robiłam]. Istotne są też czasowniki modalne w 1 os. l. poj.: *ich kann; ich will* [mogę, chcę]:

(14) IJ: *Tak, ja nic sobie nie robię, także jako dziecko nigdy nic sobie z tego nie robiłam. [...] kiedy spotykałam znajomą mamy i widziałam, że prawie nie mówi po polsku, [...] to mówiłam do niej po niemiecku i nic sobie z tego nie robiłam, [...] jeśli oni mówili tu się nie mówi po polsku [po niemiecku – IP] nie? Wtedy odpowiadałam po polsku i zwymyślałam, w końcu ja się tu urodziłam, więc mogę mówić, jak chcę²⁴.*

Mówczynie podkreśla, że rozmawia płynnie w obu językach (15). Wyłącznie po niemiecku rozmawiała z matką i ze względu na nią szukała męża, który znalazł też niemiecki (16). Niemiecki próbowała przekazać też dzieciom (17), które z powodu nacisków otoczenia odrzuciły tę możliwość:

(15) IJ: *Ja mówię tak i tak, no pewnie, po niemiecku jest mi trochę trudniej, często brakuje mi słów, bo ja przecież do polską szkołę zrobiłam, nie? I (cały) czas mówię po polsku, dlatego jest mi trochę trudniej po niemiecku, ale normalnie mówię²⁵.*

(16) IJ: *Zawsze mówiłam, nie mogę przecież wyjść za kogoś, kto nie zna niemieckiego, bo przecież jeszcze mama²⁶.*

(17) IP: *Nie chciała pani nauczyć niemieckiego dzieci?*

IJ: *Tak, ale najstarszy X mówi ja się szwabskiego uczyć nie będę, ten starszy, no na początku starszy nie chciał, bo tu była taka nienawiść wobec Niemców na początku, nie? I tego, ale później # żałował, naprawdę # żałował nie²⁷.*

Najmłodszy mówca MN czyta i rozmawia po niemiecku (19). Podkreśla, że jego wybory językowe są uwarunkowane pragmatycznie i zależą wyłącznie od sytuacji komunikacyjnej, bez względu na to, czy jej charakter jest nieoficjalny jak w (18) – rozmowa z członkami rodziny, czy oficjalny jak w (19) – wywiad z naukowcami,

²⁴ IJ: *Ja ich **ich mach mir ach ich hab mir auch als Kind niemals nicht gemacht** [...] wenn ich M* Muttis Bekannte gesprochen habe und ich merkte, dass sie kaum Polnisch [...] **denn hab ich zu ihr Deutsch gesprochen ich hab mir gar nichts draus gemacht** [...] wenn sie denn gesagt hier wir* hier wird nicht Polnisch gesprochen nicht? Na **dann hab ich auf Polnisch geantwortet und ausgeschimpft**. Schließlich bin ich hier geboren also **kann ich doch sprechen wie ich will**.*

²⁵ IJ: *Ich sprech so oder so, sicher im Deutschen fällt mir das bisschen schwer, m* mir fehlen sehr oft die Wörter nicht, weil ich ja doch Polnische Schule ha* nicht? Und d* (die ganze) Zeit sprech ich Polnisch und darum ist es bisschen schwierig im Deutsch aber (ich) spreche normal.*

²⁶ IJ: *Ich hab immer gesagt ich kann doch keinen nicht heiraten was nicht Deutsch versteht weil noch Mutti doch.*

²⁷ IP: *Wollten Sie Ihren Kindern kein Deutsch beibringen?*

IJ: *Doch aber der Ältste X der sagt ja się szwabskiego języka uczyć nie będę. Der Älttere no Anfang der Älttere nicht? Weil das hier so so ein Hass war auf die Deutsche anfangs nicht und dies* aber nachher hat er dann # hat er dann wirklich # bedauert nicht.*

kontakty z konsulem. Dodatkowo mówca uwypukla sprawność posługiwania się obydwojema kodami i umiejętność ich przełączania (18) i (19):

(18) IP: [...] *a po jakimu woli pan rozmawiać w gronie rodziny? Po polsku czy po niemiecku?*
MN: *No, to było mi mogę powiedzieć obojętne nie? Bo rozumiałem tak i tak i i tak, nie? Język nie robi mi różnicy*²⁸.

(19) MN: (1) *i też dużo czytam nie? I mam częsty kontakt z Niemcami, wtedy muszę mówić po niemiecku nie? I (telefonuję) czasem do konsulatu, bo (ludzie), bo (ktoś) przyjdzie, wtedy od razu potrafię się przestawić. Przed chwilą rozmawialiśmy po polsku i teraz naraz przechodzimy [...] i to dzieje się automatycznie [...] Wszystko jedno, kto przyjdzie nie? Dla mnie to nie problem nie?*²⁹

Podsumowanie

Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku i wyznaczenie nowej granicy miało wymierny wpływ na rodziców IJ, którzy, decydując się na zawarcie związku małżeńskiego, utracili obywatelstwo (ojciec – polskie, a matka – niemieckie) i do 1940 roku żyli jako bezpaństwowcy w Niemczech.

Dla FM z racji miejsca zamieszkania (w Niemczech do 1945 roku) oraz daty urodzenia znamionnym wydarzeniem była dopiero II wojna światowa i przesunięcie granicy z 1918 roku na zachód. Znalazienie się w nowym kraju, nawet jeśli nie spowodowało zmiany ideologii mówienia jednym językiem w jednym państwie, pociągnęło za sobą zmianę języka, którym należało się odtąd posługiwać. Wydarzenie to miało wpływ również na mówczynię IJ oraz na rodzinę najmłodszego informatora MN, która do 1945 roku mieszkała w Niemczech, w spolaryzowanym Złotowie. Zarówno FM, jak i IJ przeżyły różne nieprzyjemne sytuacje oraz poddane zostały naciskom skłaniającym do mówienia wyłącznie po polsku. Mimo to obie mówczynie nie przestały mówić po niemiecku.

Rodzice MN spolszczyli nazwisko. Jednakże przekazali synowi język niemiecki. Po ustąpieniu w 1989 roku wpływu wspomnianej ideologii na polskie prawodawstwo, mówca MN przywrócił niemiecką pisownię nazwiska, a wszyscy troje informatorów swobodnie posługują się językiem niemieckim w sytuacjach oficjalnych (jak np. wywiad z naukowcami) i uczestniczą w niemieckojęzycznych wydarzeniach kulturalnych.

²⁸ IP: [...] *und was war Ihnen lieber # in der Familie zu sprechen Deutsch oder Polnisch?*

MN: (Na) *das war mir kann ich sagen so egal nicht, weil ich habe verstanden so und sowieso und und so nicht die Sprache das war hat mir nichts ausgemacht.*

²⁹ MN: (1) *Und ich lese viel auch nicht und da habe ich Kontakt viel zu Deutschland. Da muss ich auch Deutsch sprechen nicht und denn (telefoniere) manchmal nach Konsulat da auch (Leute) da kommt viel (jemand) da kann ich mich gleich umstellen. Jetzt haben wir Polnisch sprechen und jetzt auf einmal geht [...] und automatisch geht das nicht [...] egal wer kommt nicht das ist dann für mich ist das kei* kein Problem nicht.*

Wybrani reprezentanci regionu są silnie związani z niemieckością i bez względu na wyrażaną tożsamość kolektywną, wysoko wartościują język niemiecki. Pozytywne nastawienie do niemieckiej kultury i niemieckiego języka pozwoliło zahamować wpływ ideologii mówienia jednym językiem w jednym państwie na zarządzanie językami na poziomie mikro.

Bibliografia

- Browarek, T. (2002). Szkolnictwo mniejszości niemieckiej w Polsce po II wojnie światowej. *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 2002(3–4), 193–229.
- Browarek, T. (2012). Polityka państwa polskiego wobec ludności rodzimej na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945–1949. W J. Regina-Zacharski & J. Łoś (Red.), *Sąsiedztwo i pogranicze – między konfliktem a współpracą* (T. 2, ss. 147–164). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-825-7.10>
- Chromik, B. (2014). Aspekty pojęcia „ideologie językowe” istotne z perspektywy działań rewitalizacyjnych. *Zeszyty Łużyckie*, 48, 65–76.
- Chromik, B. (2019). *Mikro- i makroideologie językowe: Przykład języka wilamowskiego* [Niepublikowana rozprawa doktorska]. Uniwersytet Warszawski.
- Czerwonka, S. M. (2011). Mniejszości narodowe i etniczne w strategii kulturowo-politycznej państwa polskiego: Czy jest to model idealny? *Nowa Polityka Wschodnia*, 1(1), 249–267. <https://doi.org/10.15804/npw2011115>
- Eberhardt, P. (2015). Koncepcje granic państwa polskiego u progu odzyskania niepodległości. *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, 4, 9–35. <https://doi.org/10.18778/2300-0562.04.01>
- Godzic, W. (2004). *Telewizja i jej gatunki: Po „Wielkim Bracie”*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Kacprzak, P. (2008). Polityka władz polskich wobec ludności niemieckiej w okresie funkcjonowania Ministerstwa Ziemi Odzyskanych. *Przegląd Prawa i Administracji*, 78, 31–51.
- Kłoskowska, A. (1997). Skąd i po co naród? *Znak*, 49(3), 69–78.
- Kofman, J. (2012). Totalitaryzm a PRL. *Civitas: Studia z Filozofii Polityki*, 14, 45–55. <https://doi.org/10.35757/CIV.2012.14.03>
- Meng, K. (2004). Russlanddeutsche Sprachbiographien – Rückblick auf ein Projekt. W R. Franceschini & J. Miecznikowski (Red.), *Leben mit mehreren Sprachen* (ss. 97–120). Peter Lang.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. (b.d.). *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 – mniejszości narodowe i etniczne oraz język regionalny*. <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/wyniki-narodowego-spisu/6999,Mniejszosci-narodowe-i-etniczne-oraz-spolecznosc-poslugujaca-sie-jezykiem-kaszub.html>
- Nagórko, A. (2012). *Podręczna gramatyka języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Nekula, M. (w druku). Sprachideologien und Sprachmanagement in sprachbiographischen Interviews mit Sprechern mit tschechischem Migrationshintergrund in Bayern. *Brücken – Zeitschrift für Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaft*, 28(2).
- Nekvapil, J., & Sherman, T. (2015). An introduction: Language Management Theory in Language Policy and Planning. *International Journal of the Sociology of Language*, 2015(232), 1–12. <https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0039>
- Neustupný, J. V. (1978). *Post-structural approaches to language*. University of Tokyo Press.
- Osmańczyk, E. J. (1989). *Niezlomny proboszcz z Zakrzewa: Rzecz o Księdzu Patronie Bolesławie Domańskim*. Czytelnik.
- Porada, H. T. (2015). Grenzmark Posen-Westpreußen. W Y. Pörzger & M. Luft (Red.), *Online-Lexikon zur Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. Pobrano 20 listopada 2020, z <https://ome-lexikon.uni-oldenburg.de/regionen/grenzmark-posed-westpreussen>
- Silverstein, M. (1979). Language structure and linguistic ideology. W P. R. Clyne, W. F. Hanks, & C. L. Hofbauer (Red.), *The elements: A parasession on linguistic units and levels* (ss. 193–247). Chicago Linguistic Society.
- Sobecki, M. (2018). Wielowymiarowe poczucie tożsamości społeczno-kulturowej. Idea i badanie. Perspektywa pedagogiczna. *Kultura i Edukacja*, 2018(3(121)), 85–103. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/kie/121/kie12106.pdf>
- Spolsky, B. (2009). *Language management*. Cambridge University Press.
- Turner, J. H. (2012). *Theoretical principles of sociology: T. 3. Mesodynamics*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-6221-8>
- Zielińska, A. (2013). *Mowa pogranicza: Studium o językach i tożsamościach w regionie lubuskim*. Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy). <https://hdl.handle.net/20.500.12528/37>
- Zielińska, A. (2019). *Grenzlandsprache: Untersuchung der Sprachen und Identitäten in der Region Lebus* (K. Steinke, Tłum.). Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b16251> (Oryginalna praca opublikowana w 2013).

Dwujęzyczność polsko-niemiecka w powiecie pilskim, czarnkowsko-trzcianeckim i złotowskim: zarządzanie językiem w trzech pokoleniach na podstawie reprezentatywnych biografii językowych

Streszczenie

W ramach grantu „Pokoleniowe zróżnicowanie języka: zmiany morfosyntaktyczne wywołane przez polsko-niemiecki kontakt językowy w mowie osób dwujęzycznych” przeprowadzono wywiady ze stu dwudziestoma czterema osobami dwujęzycznymi w Polsce i w Niemczech w języku polskim i niemieckim, w tym w powiecie pilskim, czarnkowsko-trzcianeckim i złotowskim – z czternastoma osobami. Piła i Złotów

należały przed 1945 rokiem do niemieckiej Prowincji Pomorza, a po przesunięciu granic oba miasta znalazły się w Polsce. Rzeczywistość społeczna, geopolityczna i językowa mieszkańców regionu całkowicie się zmieniła. W PRL dążono do wyeliminowania języka niemieckiego. Sytuacja ponownie uległa zmianie po przełomie 1989 roku, kiedy to uznano mniejszość niemiecką w Polsce. Na podstawie trzech biografii językowych osób urodzonych w latach 20., 30. i 50. XX wieku, reprezentatywnych dla regionu pilsko-żłotowskiego, pokazano, jak na przestrzeni trzech pokoleń mówców funkcjonowała ideologia językowa łączenia jednego państwa z jednym językiem oraz przedstawiono zarządzanie językami na poziomie mikro z uwzględnieniem cezur czasowych 1945 i 1989 roku.

Słowa kluczowe: niemiecko-polski bilingwizm; zarządzanie językiem; ideologie językowe

Polish-German Bilingualism in the Piła, Czarnków-Trzcianka and Żłotów Districts: A Study of Language Management in Three Generations Based on Representative Language Biographies

Abstract

As part of the project entitled “Language across generations: Contact induced change in morpho-syntax in German-Polish bilingual speech”, members of the research team conducted interviews in Polish and German with 124 bilingual persons in Poland and Germany, including 14 in the Piła, Czarnków-Trzcianka and Żłotów districts. Before 1945, Piła and Żłotów belonged to the German province of Pomerania, and when the borders were moved both towns became part of Poland. This brought a complete change of the social, geopolitical and language reality of the inhabitants of the region. In the People’s Republic of Poland, efforts were made to eliminate the German language. The situation changed again after the breakthrough of 1989, when the German minority in Poland was officially recognised. On the basis of three language biographies of people born in the 1920s, 1930s and 1950s, which are representative for the Piła-Żłotów region, this study presents how the language ideology of linking one country with one language operated over three generations of speakers. It also considers language management at the micro level, taking into account the changes which occurred in 1945 and 1989.

Keywords: German-Polish bilingualism; language management; language ideologies

Dr Irena Prawdzcic, Assistant Professor at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences; PhD – 2016, University of Szczecin. She is member of a research team working on the project “Language across generations: Contact induced change in morpho-syntax in German-Polish bilingual speech”, financed by the National Science Centre, Poland, project no. 2016/23/G/HS2/04369, carried out at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Her scholarly interests include sociolinguistics, German-Polish bilingual speech, and the history of Poland’s north-western borderland.

Correspondence: Irena Prawdzcic, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, e-mail: irena.prawdzcic@ispan.waw.pl

Support of the work: The paper was written within the framework of the research project entitled “Language across generations: Contact induced change in morpho-syntax in German-Polish bilingual speech”, financed by the National Science Centre, Poland, project no. 2016/23/G/HS2/04369, carried out at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.

Publication History: Received: 2021-04-06; Accepted: 2021-06-22; Published: 2021-12-21.